

НАВЧАННЯ МОРФОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ГІМНАЗІЇ: ПРИНЦИПИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Олійник Алла Михайлівна

кандидат педагогічних наук
вчитель-методист української мови
Київська гімназія східних мов №1
(м.Київ, Україна)

Модернізація сучасної освіти сприяє зростанню вимог до рівня готовності нинішніх учнів жити в умовах інформаційного суспільства, мислити й діяти через призму сформованих цінностей та потужних інтеграційних процесів, добре володіти навичками спілкування. З огляду на це поділяємо думку учених (З.Бакум, Н. Голуб, О.Горошкіна, Т. Груба, О. Караман, С.Караман та ін.), що добір навчального змісту й організація навчання на уроках вивчення морфології української мови повинні здійснюватися на визначених сучасністю принципах індивідуалізації та диференціації – основних стратегічних напрямках, які охоплюють усі компоненти системи навчання: його цілі, завдання і зміст, шляхи і способи їх досягнення, діяльність учителя й учня, технології навчання, критерії ефективності навчального процесу, систему контролю.

Дидактичні принципи індивідуалізації та диференціації впливають із психології навчання загалом та визначають загальний напрям у розробленні стратегій і тактик навчання української мови та знайшли своє відображення в працях Ю.Бабанського, М.Данилова, А.Дістерверга, Я.Коменського, В.Онищука, Г.Песталоцці, К.Ушинського та ін. Обґрунтування і класифікація принципів навчання висвітлені в працях лінгводидактів (З.Бакум, Н.Голуб, О.Горошкіна, О.Караман, С.Караман, О.Копусь, В.Масальський, В.Мельничайко, Н.Остапенко, М.Пентилюк, К.Плиско, Т.Симоненко, С.Чавдаров та ін.).

Досвід учителів-практиків доводить, що принципи індивідуалізації та диференціації передбачає розроблення індивідуальної освітньої траєкторії навчання учня відповідно до його особливостей, можливостей, потреб, що є одним з пріоритетних принципів, на які акцентується у Концепції, адже йдеться про учня, як творчу індивідуальність та особистість [1].

Застосування цих принципів на уроках української мови в поєднанні з історичною основою сприяють розвитку інтересу старшокласників до спостереження над мовними явищами, пошуковій та навчально-дослідницькій роботі. Зокрема, застосування принципу індивідуалізації на уроках навчання морфології української мови, який базується на дослідницьких засадах, стимулює школярів до пошукової активності, збагачує навчально-пізнавальною інформацією, яка допомагає розкрити нові аспекти у вивченні морфології, виробляє здатність самостійно вирішувати складні завдання та робити узагальнення[7]. Наприклад, пропонуємо учням підтвердити або спростувати

думку, що прізвища на *-ко* належать до власне українських. У ході проведених досліджень учні роблять такі висновки: поняття «прізвище» у сучасному розумінні з'явилося історично недавно, ми будемо говорити про зменшено-пестливі імена на *-ко*, що згадуються ще у «Повісті минулих літ» (*Синко*), у «Лаврентіївському літописі» (*Василько*), а варіанти імен *Петро, Павло, Марко* від *Павель, Петръ, Маркъ* відомі ще з XII століття. Деякі вчені (О.Шахматов, В.Сімович) пов'язують такі зміни з морфологічними чинниками, зауважуючи, що це колишні іменники середнього роду, які набули значення чоловічого [2;с.86].

Реалізація принципів індивідуалізації та диференціації враховує знання і вміння учнів, а також їхню пізнавальну та практичну самостійність, інтереси, вольовий розвиток, працездатність тощо, а також може супроводжуватись проблемними запитаннями, які спонукають учнів до творчого пошуку правильної відповіді, розв'язання складних завдань, спрямовують їх на проведення аналізу, порівняння, що має велике значення для удосконалення знань, умінь та навичок з опрацьованих тем, сприяють активізації мислення, зацікавлюють їх. Наприклад, 1) *Згідно з дослідженням Лео Бернетта, одного з найвідоміших менеджерів, які працюють з клієнтами в рекламі, ефективний текст від неефективного відрізняє наявність більшої кількості дієслів. Поміркуйте, чому саме дієслів, а не іменників або прикметників?*

2) *Як визначити рід іменників кашне, лате, буржуа, бюро, леді, боа? Чим відрізняються слова аналіз – розбір; орфографія – правопис, дефект – вада?*[3;с.37]

Як засвідчує досвід учителів-практиків, ефективність означених принципів полягає в розробленні системи диференційованих завдань з морфології української мови, розрахованих на різні рівні навчальної підготовленості учнів, адже в результаті їх реалізації ліквідуються прогалини в знаннях, вміннях та навичках учнів, поглиблюється та розширюється діапазон знань окремих учнів з морфології, що, згідно із завданнями нової української школи, розвиває індивідуальні здібності кожного учня. Так, опрацювання теми «Розряди прикметників» буде, на наш погляд, більш ефективним, якщо запропонувати учням виконати диференційоване завдання різного рівня складності, а саме: I рівень - утворити всі можливі ступені порівняння прикметників *дотепний, щирий, дорогий, глибокий* та дослідити, які морфологічні зміни при цьому виникають? (У прикметнику *глибокий* – *глибший* при творенні вищого ступеня суфікс *-к-* змінюється на *-ш-*; спрощенням супроводжується творення вищого ступеня прикметника *дорогий* – *дорожчий*; не викликає подібних змін *-ш-*: *дотепний* – *дотепніший*, *щирий* – *щиріший*); чи можна утворити ступені порівняння від прикметників *лисий, босий, дикий, лівий, білий*, відповідь обґрунтуйте; II рівень - визначити розряд прикметників *легкий ящик* та *легкий характер, добра слава* та *добра жінка, молочний туман* та *молочний коктейль, заяча нора, заяча губа* та *заяча вдача* та з'ясувати, як відбувся перехід прикметників з одного розряду в інший; III рівень - підібрати синоніми та антоніми до запропонованих якісних прикметників [4;с.26].

Використання завдань на текстовій основі із застосуванням принципів індивідуалізації та диференціації не лише сприяють вдосконаленню вивченого з морфології на попередніх уроках, а й сприяють формуванню граматичних та творчих умінь і навичок учнів. Як-от, на уроці узагальнення і систематизації вивченого про іменник учням було запропоновано виконати низку завдань на текстовій основі: *у наведених реченнях знайти іменники загальні і власні, назви істот і неістот. Розкрити дужки, пояснити написання великої літери.*

Світ знав (М, м)иколу (М, м)иклухо\ (М, м)аклая як науковця (Р, р)російського, бо ж навчався він протягом певного часу в (П, п)етербурзі, а про свої мандри й відкриття звітував (Р, р)російському (Г, г)географічному (Т, т)товариству й (А, а)кадемії наук. Цей син (У, у)країнського народу (є відомості, що народився (М, м)икола в (М, м)алині на (Ж, ж)итомирщині) належить усьому людству, адже його внесок до світової науки колосальний. Більшу частину свого життя дослідник провів за межами (Р, р)російської імперії, в мандрах по світу. Після закінчення (Г, г)гейдельберзького й (Л, л)ейпцизького університетів (М, м)икола (М, м)акай працював на островах (І, і)ндонезії, в (П, п)івнічній (А, а)мериці, (А, а)встралії, на островах (Т, т)ихого океану. *(За Г.Кропивником)*

Лінгвістичне дослідження-обґрунтування:

- *Виписати іменники II відміни, поставити їх у родовому відмінку, пояснити вживання відмінкових закінчень –а(-я) та –у(-ю).*

- *Чи можливо визначити відміну у слові мандри?*

Примітки. 1. Назви істот чоловічого роду мають закінчення –а(-я), іменники, що вказують на збірність, речовину, матеріал, абстрактні явища мають закінчення –у(-ю). 2. Іменники, що мають тільки форму множини на відміни не поділяються.

Творче завдання: використовуючи відомості про родину, мандри та відкриття М.Миклухо-Маклая, написати твір-розповідь, використовуючи невідмінювані іменники іншомовного походження: *батько Микола Ілліч Миклуха, мати Катерина Семенівна Беккер, дружина Маргарет-Емма Робертсон; острови Нова Гвінея, Пасхи, Таїті, Сулавесі, Ява; міста Лейпциг, Веймар, Сінгапур, Сідней, Мельбурн; тварини какаду, кенгуру, затока Уотсон-Бей, штат Вікторія.*

Завдання для самоконтролю: визначити рід цих іменників. Сформулювати правила визначення роду незмінюваних іменників у написаному творі та доповнити їх додатковими прикладами [3;с.42].

Таким чином, застосування принципів індивідуалізації та диференціації у процесі навчання морфології сприяє формуванню вмій і навичок учнів, створює на уроці атмосферу співробітництва між усіма учасниками освітнього процесу, розвиває в учнів уміння критично мислити, приймати зважені рішення. Учні мають змогу проаналізувати засвоєні на уроці знання та практичні уміння, застосовуючи їх у творчій навчально-пізнавальній діяльності на уроках морфології.

Список літератури

1. Концепція вивчення української мови в 5–12-х класах ЗНЗ з українською мовою навчання. Книга для вчителя: довідково-метод. видання / упоряд. Н. І. Шинкарук. Харків : Торсінг ПЛЮС, 2005. С. 7–12.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика: навчальний посібник. Київ: Академія. 2010.
3. Олійник А. М. Дидактичний матеріал з морфології. Іменник. Профільний рівень. *Українська мова й література в школах України*. 2018. №12. С. 36-59.
4. Олійник А.М. Дидактичний матеріал з морфології. Прикметник. Профільний рівень. *Українська мова й література в школах України*. 2019. №1-2. С. 23-27.
5. Олійник А. Дидактичний матеріал з морфології. Профільний рівень. *Українська мова і література в школі: науково-методичний журнал*. Київ, 2019. №4. С. 29 – 33.
6. Олійник А. Перспективи уроку вивчення морфології української мови на профільному рівні в компетентнісній парадигмі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. (DOI) *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2018. 306с.
7. Олійник А. Принципи навчання морфології української мови в профільних класах закладів загальної середньої освіти. *Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics: Edition 20*. Frankfurt, Deutschland; Poitiers, France; Los Angeles, USA. 2018. P. 21-26. URL: <http://www.sepikecloud.com>